

Jacobus Baljée en zijn slavernijverleden

Docentenhandleiding

Beschrijving opdracht

Met deze les maken de leerlingen kennis met het slavernijverleden in hun eigen omgeving, door het persoonlijk verhaal van Jacobus Martinus Baljée. Hij was een weesjongen uit Leeuwarden, die in Nederlands-Indië rijk is geworden door plantages waarop tot slaaf gemaakten werkten. De leerlingen doen onderzoek naar zijn leven, denken kritisch na over zijn handelen en presenteren hun bevindingen op creatieve wijze in een lapbook.

Tijdvakken

Geen specifiek tijdvak, maar omdat de les de periode 1673-1863 beslaat zijn er raakvlakken met:

- Regenten & Vorsten (1600-1700)
- Pruiken & Revoluties (1700-1800)
- Burgers & Stoommachines (1800-1900)

Kerdoelen

Oriëntatie op jezelf en de wereld - Tijd

- 51. De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
- 52. De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken: jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen en holocaust; televisie en computer. De vensters van de canon van Nederland dienen als uitgangspunt ter illustratie van de tijdvakken.
- 53. De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Kunstzinnige oriëntatie

- 54. De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
- 55. De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
- 56. De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Doelgroep

Niveau: Basisonderwijs

Klas: Bovenbouw, groep 7/8

Tijdsduur

60 minuten

Leeruitkomsten

De leerlingen:

- Kunnen onderzoek doen in historische bronnen (archiefstukken) om een antwoord te krijgen op de door de leraar gegeven drie onderzoeksvragen rondom het slavernijverleden van de Leeuwarder Jacobus Baljée.
- Vergelijken de informatie uit de historische bronnen met wat er over slavernij in het algemeen wordt verteld (lesboek). Ze vergelijken de bronnen en bespreken of deze bij elkaar passen, elkaar aanvullen of misschien zelfs in strijd zijn met elkaar (kritisch denken en discussiëren).

- Onderzoeken hoe de kijk op slavernij in de loop van de tijd is veranderd en kunnen in eigen woorden de ontwikkeling daarvan uitleggen (multiperspectiviteit).
- Verwerken de gevonden informatie schriftelijk en beeldend (creativiteit).
- Doen verslag aan elkaar en vertellen aan de hand van hun zelfgemaakte lapbook wat ze gelezen, gezien en gedacht hebben.
- Kunnen in eigen woorden uitleggen wat de relatie van tenminste één van de volgende sporen in Leeuwarden met het slavernijverleden is: een historisch personage (Jacobus Baljée), gebouw (Natuurmuseum Fryslân), straatnaam (Baljéestraat) en school (Baljée Weekendschool).
- Kunnen samenwerken.

Leerlingenmateriaal

- Diverse soorten en kleuren papier
- Scharen
- Lijm
- Linealen
- Potlood en gum
- Schrijf- en kleurmateriaal, zoals pennen, kleurpotloden, stiften, verf
- Computers/laptops met aansluiting op printer
- Informatiebrief:
<https://geschiedenislokaalfryslan.nl/images/amsterdam/slavernij---hcl/baljee-en-slavernijverleden---leerlingenmateriaal.pdf>

Vorbereiding en benodigdheden

- Lesplanformulier (hieronder)
- Digibord met internetverbinding en geluid
- PowerPoint met links naar internet:
<https://geschiedenislokaalfryslan.nl/images/amsterdam/slavernij---hcl/baljee-en-slavernijverleden---powerpoint.pdf>
- Bijlage met biografie over Baljée (p. 4)

Beginsituatie leerlingen

- De begrippen 'slavernij' en 'VOC/WIC' zijn bekend.
- Wat voor de meesten nieuw is, is dat we nu gaan inzoomen op het feit dat ook Friesland-Leeuwarden een slavernijverleden heeft.

Lesplan formulier

Ontwerp: Jacobus Baljée en zijn slavernijverleden in Friesland		
Tijd: 60 min.	Ontwerp van de activiteit	Organisatie en middelen
15 min.	Inleiding: <ul style="list-style-type: none"> • De leraar zet de PowerPoint op het digibord. • <u>Dia 1:</u> Hier staat de vraag: 'Wat/waar zou dit zijn?' Bij elke volgende dia tot nr. 8 stelt de leraar deze vraag opnieuw. • <u>Dia 2:</u> Hierop staat een gevel. De leraar wijst op de naam Baljée. • <u>Dia 2-8:</u> Dit gebouw wordt steeds verder uitgezoomd met de volgende 6 dia's, waardoor er uiteindelijk een afbeelding van een herkenbaar gebouw is. 	<ul style="list-style-type: none"> • PowerPoint • Link in PPT naar filmpje met dansende kinderen rondom monument • Biografie • Informatiebrief

	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Dia 8</u>: Sommige leerlingen zullen hier wel eens geweest zijn en weten de naam. Zo niet, dan vertelt de leraar dat dit de gevel is van het Natuurmuseum Fryslân in Leeuwarden. • De leraar vertelt kort de <i>biografie</i> van Baljée (bijlage). Hij/zij vertelt dat er helaas geen enkele afbeelding van de man bewaard is gebleven. We weten dus niet hoe hij eruit heeft gezien. • <u>Dia 9</u>: Wel is er een filmpje waarop een monument van Baljée te zien is (klik op link in dia). • Daarna wordt de <i>informatiebrief</i> uitgedeeld en in tweetallen gelezen. 	
30 min.	<p>Kern:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leg uit dat de leerlingen aan de hand van informatie in de <i>biografie</i> en in de <i>informatiebrief</i> in tweetallen een lapbook maken. Zo verwerken ze de informatie op een creatieve wijze. • <u>Dia 10</u>: De leraar laat de YouTube video zien op het digibord (klik op link in dia). Hierin wordt uitgelegd wat een lapbook is en hoe je die maakt. • <u>Dia 11</u>: De leraar laat zien wat de onderzoeksvragen zijn voor het lapbook. • Daarna gaan de leerlingen in tweetallen aan de slag met het maken van een lapbook. 	<ul style="list-style-type: none"> • PowerPoint • Link in PPT naar filmpje over lapbook • Benodigheden om lapbook te maken
15 min.	<p>Afsluiting:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De duo's presenteren hun lapbooks aan de rest van de klas. Laat ze ook benoemen wat zij hebben opgeschreven over de goede en slechte kanten van Baljée. • De leraar leidt daarna als afsluiting een discussie door klassikaal vragen te stellen. Hiermee leren de leerlingen kritisch na te denken. Wanneer niemand reageert kan de leraar de beurtstokjes pakken. Laat de kinderen ook reageren op elkaar. <p>Onderwerpen discussie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De goede en slechte kanten van Baljée: <ul style="list-style-type: none"> ○ Wat zijn ze? ○ Hoe werd daar toen over gedacht? En hoe nu? ○ Zit daar verschil in? Wat dan? En waarom? - <u>Dia 12</u>: Wat te doen met de volgende sporen in Leeuwarden? Laten we de naam zo? Moet het weg? Moet het anders? En zo ja, hoe dan? (= discussie over beladen erfgoed) <ul style="list-style-type: none"> ○ Baljée geveltop Natuurmuseum Fryslân ○ Baljéestraat in Leeuwarden. (klik eventueel op de link in de dia voor Google Maps, om te laten zien waar die straat is -> vlakbij station) ○ Weekendschool Baljée (klik eventueel op link in dia voor meer info op website van die school). 	<ul style="list-style-type: none"> • De gemaakte lapbooks • Beurtstokjes (indien nodig) • PowerPoint • Links in PPT naar Baljéestraat en Weekendschool Baljée.

Deze les is ontwikkeld door

Emma Liest, Anne Meike Molenmaker en Lars van der Weg, studenten leerkracht primair onderwijs van NHL Stenden Hogeschool, Leeuwarden 2023.

Bijlage 1

Biografie Jacobus Martinus Baljée

Het Natuurmuseum Fryslân is niet altijd een museum geweest. Het was oorspronkelijk een weeshuis. In dit weeshuis verblijft in de 18e eeuw een kind genaamd: Jacobus Martinus Baljée. Jacobus zijn vader overlijdt wanneer hij nog klein is. Zijn moeder hertrouwt, maar zijn stiefvader mishandelt hem en zijn zussen. Wanneer ook zijn moeder overlijdt, worden de kinderen in het weeshuis geplaatst.

Jacobus Baljée kan goed leren. Hij rondt een opleiding tot chirurgijn (arts) af in Leeuwarden en in Amsterdam. Daarna komt hij via de VOC op een schip terecht als scheepsarts. Jacobus vaart over de zeeën en maakte lange reizen.

Zo komt hij ook in de Nederlandse kolonie Indië terecht. Hij besluit daar te blijven en wordt arts in Batavia (nu Jakarta) op het eiland Java. Jacobus maakt snel carrière en trouwt met een hele rijke vrouw: Maria Magdalena de Vienne. Van haar geld kopen ze een uitgestrekt landgoed, waar niet alleen duizenden betaalde arbeiders werken, maar ook ontelbaar veel tot slaaf gemaakten. Jacobus wordt ook burgemeester van Batavia, kolonel in het Indische leger en zit in de Raad van Nederlands-Indië (het koloniale bestuur). En in Nederland wordt hij benoemd tot directeur van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen in Haarlem.

Op zijn 56^e neemt Jacobus ontslag en leeft daarna in ruste. Vijftien jaar later overlijdt hij op zijn 71e. Zijn vrouw Maria is daarvoor al overleden. Omdat ze geen kinderen hebben, schenkt Jacobus het grootste gedeelte van hun fortuin aan het weeshuis in Leeuwarden.

BIJLAGE 2

Belangrijke context bij lessen over slavernijverleden

Dit document is tot stand gekomen mede dankzij adviezen van het Comité 30 juni - 1 juli Fryslân

---

Een les over het slavernijverleden van Friesland vergt enige voorkennis van de docent. Het is goed om te beseffen dat aan het vergroten van kennis en bewustwording van dit beladen erfgoed in onze eigen Friese omgeving nog een wereld valt te winnen. Hetzelfde geldt voor de uit het slavernijverleden voortvloeiende maatschappelijke achterstelling en uitsluiting anno nu. Wij geven hier concrete tips en actuele informatie om goed voorbereid een les uit te voeren.

Slavernijverleden in Fryslân

Het slavernijverleden is een zeer pijnlijk, belangrijk en lange tijd onderbelicht onderdeel van onze Nederlandse geschiedenis. Tot voor kort werd slavernij in Fryslân zelfs nog vaak gezien als iets dat ver weg gebeurde. In landen als Suriname, Curaçao en Indonesië, of steden als Amsterdam en Middelburg.

Maar ook onze provincie heeft een slavernijverleden. Sporen zijn terug te vinden in plaatsen als Leeuwarden, Harlingen, Dokkum en Wolvega én in onze archiefinstellingen en musea. Gebouwen, monumenten, straatnamen, archiefstukken en museale objecten herinneren aan een verleden dat nog steeds doorwerkt in het heden. Meer weten? Lees het boek [Sporen van het Slavernijverleden in Fryslân. Met wandel- en fietsroutes.](#)

Vorbereiding docent

- Voor je de les geeft, is het verstandig om na te gaan hoe jouw klas dit onderwerp zal ontvangen. Misschien zijn er pijnpunten of achtergronden van leerlingen waar je rekening mee moet houden? Het onderwerp slavernijverleden kan gevoelig zijn. Het is van invloed op [de hedendaagse maatschappelijke positie van mensen met kleur](#). Het is belangrijk om hierover het gesprek met leerlingen aan te gaan. Besteed aandacht aan de positie en bejegening van mensen van kleur in het heden, inclusief racisme en discriminatie. En aan de persoonlijke ervaringen van jouw leerlingen.
- Zorg voor [sociale veiligheid in de klas](#), door de dialoog/discussie goed te begeleiden. Op de [site van Erfgoedwijzer met de Klas](#) vind je tips in de PDF *Erfgoedtool 3 - een dialoog voeren*.

Budget voor scholing

Het ministerie van OC&W stelt [subsidie](#) beschikbaar voor scholing van aankomende en zittende leerkrachten en docenten in PO, VO en MBO. Om hen te ondersteunen bij moeilijke, schurende klassengesprekken. In Fryslân biedt [Tumba](#) trainingen en advies.

Belangrijke begrippen

- Bij het lesgeven over het slavernijverleden [doet woordgebruik ertoe](#). De voorkeur gaat uit om niet het begrip *slaaf* te gebruiken, maar *tot slaaf gemaakte*. Om het verschil in kleur te benoemen, gebruik je *witte en zwarte mensen* en *mensen van kleur*.
- Op de website [slavernijenij.nl](#) vind je informatie over de slavenhandel, de trans-Atlantische driehoekshandel en het leven van tot slaaf gemaakten aan boord van een slavenschip.
- Tijdens de les kunnen ook termen aan de orde komen, zoals *discriminatie*, *racisme*, *achterstelling*, *uitsluiting* en *etnisch profileren*. Leg deze begrippen uit binnen de context van de les.
- Het is goed te beseffen dat tot slaaf gemaakten zich altijd hebben [verzet](#) tegen hun onderdrukking. Voorbeelden zijn [Anton de Kom](#) (Canon van Nederland) en [Tula](#). Maar er waren er meer. Bespreek dit.
- Hoewel slavernij structureel onderdeel was van de Nederlandse politiek, economie en maatschappij, zijn er ook altijd Nederlanders geweest die zich tegen de slavernij verzetten. Ook in Friesland. Zoals de redactie van de *Provinciale Friesche Courant*, die regelmatig over de misstanden van slavernij publiceerde (bron: [Sporen van](#)

[het Slavernijverleden in Fryslân](#), p. 23). En ook Multatuli (wiens moeder Friezin was) schreef kritisch over het koloniale bewind in het boek *Max Havelaar*.

- Als jouw les over één of meerdere bronnen uit één plaats gaat, maak dan duidelijk dat dit niet uniek is. Maar dat er overal in Fryslân sporen van slavernijverleden zijn.

Na de slavernij

- [De afschaffing van de slavernij](#) in de Nederlandse kolonies gebeurde in fases. In 1814 werd de handel in slaven verboden, in 1860 werd slavernij verboden in Nederlands-Indië en in 1863 in de West-Indische koloniën (Suriname en het Caribisch gebied). Maar echt vrij waren de tot slaafgemaakten niet. Want nog tot 1873 werden ze gedwongen om op de plantages te blijven werken, als compensatie voor de plantagehouders. In 1873 waren de tot slaaf gemaakten dus pas echt vrij. Vergeet niet dat ook in onze kolonies New York, Brazilië en Kaap de Goede Hoop (Zuid-Afrika) slavernij is geweest. Deze gebieden zijn wij al voor 1863 kwijtgeraakt.
- Het slavernijverleden is niet alleen iets van het verleden, het [werkt door](#) tot op de dag van vandaag. Het heeft veel pijnlijke aspecten en gevolgen voor zwarte mensen. Het is goed om die gevolgen met jouw leerlingen te bespreken. Hierdoor zijn zij ook beter in staat om de context te begrijpen waarom de Nederlandse Staat, in de persoon van premier Rutte, in 2022 excuses voor de slavernij aanbood. Voor veel nazaten van tot slaaf gemaakten zijn deze excuses geen oplossing, het is wel een begin voor een gesprek. En het helpt bij het helingsproces, want heeft een psychologische werking. Dat dit op landelijk politiek niveau gebeurde, [heeft veel betekenis](#). Ook lokaal is door verschillende burgemeesters (onder meer Den Haag, Amsterdam en Utrecht) excuses aangeboden, voor de rol die hun stad in de slavernij heeft gehad. Hoe de excuses per persoon worden ontvangen, is verschillend.
- Kinderen en jongeren vinden het slavernijverleden een belangrijk onderwerp en willen er graag meer over leren. Dat blijkt uit [onderzoek](#) van de [Kindercorrespondent](#) onder honderden kinderen en jongeren uit het Koninkrijk der Nederlanden inclusief de Cariben. Ook schaamt meer dan de helft zich over dit deel van de geschiedenis.

Burgerschap & Maatschappijleer

Deze les kan ook bij het vak burgerschap of maatschappijleer worden gegeven. Dan ligt er minder nadruk op het historische aspect. Ga in dit geval met jouw leerlingen meer in op het effect van het slavernijverleden op de hedendaagse samenleving in Nederland.

Websites

- [Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden en Erfenis \(NiNsee\)](#)
- [NiNsee educatie](#), twee lessen over het slavernijverleden
- [NiNsee Slavernij en Jij](#), educatieve site voor docenten en scholieren/studenten VMBO-T t/m MBO
- [Comité 30 juni – 1 juli Fryslân](#), verbonden aan NiNsee
- [Nationaal monument slavernijverleden \(Amsterdam\)](#)
- [Keti Koti](#)

Kijktips

FryslânDOKs van Omrop Fryslân:

- [De koopman en de dominee \(30 min.\)](#): Historicus Barbara Henkes gaat op zoek naar sporen. En hoogleraar Ruerd Ruben verdiept zich in de handelsrelaties tussen Nederland en de overzeese gebieden. Welke rol speelde Friesland in het slavernijverleden? En in hoeverre heeft dat verleden nog altijd invloed op onze maatschappij?
- [Onderhuids \(30 min.\)](#): Bij Marlon Wijngaarde, Anoushka Faneyt en Evelyn Andoh maakt het slavernijverleden deel uit van hun familiegeschiedenis. Hoe werkt dat door in hun leven nu? En welke ervaring hebben zij met racisme?